

Psihosocijalni razvoj i afektivna vezanost u kasnoj adolescenciji

Aleksandra Lelek, Tamara Klikovac

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Predmet ovog istraživanja je bio da se ispita odnos između psihosocijalnog razvoja i afektivne vezanosti na uzrastu kasne adolescencije. Ciljevi istraživanja su bili usmereni na ispitivanje 1. povezanosti između uspešnosti razrešenja kriza psihosocijalnog razvoja i dimenzija afektivne vezanosti i 2. ispitivanje razlika između obrazaca afektivne vezanosti u pogledu uspešnosti razrešenja kriza psihosocijalnog razvoja. Na uzorku od 212 studenata fakulteta i viših škola sa teritorije Beograda, uzrasta od 20 do 26 godina primenjeni su Upitnik za procenu afektivnog vezivanja II revizija (UPIPAV-R) i Modifikovani upitnik za procenu Eriksonovih stadijuma psihosocijalnog razvoja (The Modified Erikson Psychosocial Stage Inventory – MEPSI). Rezultati su pokazali da između dimenzija afektivne vezanosti i uspešnosti razrešenja kriza psihosocijalnog razvoja postoji značajna povezanost, pri čemu su se iz dva skupa varijabli izdvojila tri značajno povezana para struktura. Dobijeno je da su adolescenti sa sigurnim obrascem u poređenju sa adolescentima sa nesigurnim obrascima vezanosti značajno i dosledno uspešniji u razrešenju kriza psihosocijalnog razvoja. Sigurno vezani adolescenti pokazali su i najviši stepen generalne psihosocijalne zrelosti. Značajne razlike u pogledu uspešnosti razrešenja kriza psihosocijalnog razvoja dobijene su i između adolescenata sa različitim obrascima nesigurne vezanosti. Na osnovu uspešnosti razrešenja kriza psihosocijalnog razvoja 59.4% ispitanika klasifikovano je u odgovarajući obrazac vezanosti, uključujući: 76.6% sigurnih, 57.1% preokupiranih, 56.6% odbacujućih i 41.3% bojažljivih.

Ključne reči: afektivna vezanost, psihosocijalni razvoj, adolescencija

Uvod

Psihosocijalni razvoj

Prema Eriksonu, značajnu ulogu u razvoju identiteta imaju kulturni kontekst, socijalna sredina i odnosi pojedinca, zbog čega njegova teorija predstavlja jedinstven okvir za sagledavanje odnosa između pojedinca i društva (Erikson, 2008).

U daljem tekstu prikazane su odlike prvih šest stadijuma psihosocijalnog razvoja, sa posebnim naglaskom na period adolescencije, što je bila i ciljna grupa ovog istraživanja. Period adolescencije je odabran zbog posebnog značaja koji mu se pridaje u teoriji psihosocijalnog razvoja, kao periodu tokom koga postoji najveća šansa da se usvoje adekvatnija rešenja neuspešno razrešenih kriza iz prethodnih stadijuma razvoja (Erikson, 2008). Prema teoriji psihosocijalnog razvoja, period adolescencije (12–20 godina) predstavlja period formiranja **identiteta nasuprot konfuziji uloga**. U ovom periodu prođaju se iskustava iz svih prethodnih stadijuma razvoja, što osobi daje šansu da pronade adekvatnija rešenja prethodnih kriza (Batra, 2013). Međutim, način na koji su prethodne krize razrešene određuje i uspešnost razrešenja krize u ovom periodu (Waterman, 1982). Krize prethodnih stadijuma psihosocijalnog razvoja koje utiču na razrešenje krize u adolescenciji su: formiranje **osnovnog poverenja nasuprot osnovnom nepoverenju** (prvih 12 meseci života) kada odnosi sa roditeljima, a posebno sa majkom koja zadovoljava detetove osnovne potrebe, značajno određuju da li će dete razviti poverenje ili nepoverenje kao osnovno osećanje prema svetu i okolini (Erikson 2008); sticanje autonomije nasuprot stidu i sumnji (1–3 godine) u kojoj, od odnosa roditelja i članova proširene porodice prema detetovoj rastućoj potrebi za autonomijom, zavisi da li će se kod deteta razviti povećana samostalnost i samokontrola, osećanje samopouzdanja i ponosa na vlastite sposobnosti, ili pak nesamostalnost, osećanje bespomoćnosti, sumnje u sebe, zavisnosti i stida (Erikson, 2008); sticanje **inicijative nasuprot krivici** (predškolski uzrast, 3–6 godina) u kojoj se kao posledica postojanja adekvatnog podsticaja i ohrabrenja od strane roditelja i vaspitača da dete ovladava svojom sredinom i preuzima sve više odgovornosti, razvija poverenje u vlastite sposobnosti i proširuju interesovanja deteta, nasuprot razvoju krivice, grešnosti i malodušnosti; sticanje **marljivosti nasuprot inferiornosti** (period polaska u školu, 6–12 godina) kada igru zamenjuje školsko učenje (Erikson, 2008). Ukoliko roditelji i učitelji ohrabruju detetove pokušaje da rešava zadatke, stvara i angažuje se u različitim aktivnostima i hvale ga za uloženi trud i rezultate, doći će do razvoja marljivosti u sticanju znanja, veština i ispunjavanju obaveza. Nasuprot tome, nesposobnost da rešava postavljene zadatke dovodi do osećanja nekompetentnosti, obeshrabrenosti i bespomoćnosti. Tokom adolescencije dolazi do važnih promena u biološkom, psihološkom i socijalnom funkcionisanju. S obzirom na njihovu brojnost, naglost, jačinu i relativno kratko vreme tokom koga se odigravaju, promene nose visok rizik za dezintegraciju ličnosti (Minić, 2010), ali i ogroman potencijal za dalji razvoj i rast ličnosti (Erikson, 2008; Minić, 2010). Centralni zadatak u adolescenciji zauzima formiranje i učvršćenje vlastitog identiteta i uključivanje u društvene grupe. Ukoliko uspe da se izbori sa navedenim promenama i zadacima i to sintetizuje sa prethodnim događanjima, osoba će izgraditi pouzdano i stabilno osećanje identite-

ta (Vlajković, 2005), i usvojiti vrlinu vernosti, koja se manifestuje kao težnja za stabilnim prijateljskim i ljubavnim vezama. Sa druge strane, neuspešno razrešenje navedenih razvojnih zadataka može da dovede do konfuzije identiteta. Kao posledica, kod adolescenta se javljaju nesigurnost u pogledu vlastitog identiteta, osećanje usamljenosti i neodlučnost u pogledu vlastite budućnosti (Vlajković, 2005). Tokom adolescencije, uticaj porodice i škole na razvoj se smanjuje, dok vršnjaci imaju sve važniju ulogu (Erikson, 2008). Zadatak stadijuma **intimnosti nasuprot izolaciji**, koji počinje u periodu kasne adolescencije (20–25 godina), sastoji se u uspostavljanju bliskosti i intimnosti sa drugim osobama. Mlada osoba koja je adekvatno razrešila krizu intimnosti sposobna je da doživi zrelu ljubav. S druge strane, neadekvatno razrešenje ove krize rezultuje razvojem straha od intimnosti, osećanjima usamljenosti i praznine, a ponekad i narcističkom zaokupljenošću sobom (Erikson, 2008).

Afektivna vezanost

Teorija afektivne vezanosti danas predstavlja jednu od najuticajnijih teorija o emocionalnom razvoju čoveka (Stefanović-Stanojević, 2011). Prema savremenim shvatanjima, afektivna vezanost se može odrediti kao način organizacije doživljavanja i ponašanja jedinke sa ciljem da se postigne osećanje sigurnosti u situacijama kada joj je potrebna pomoć ili podrška (Vukčević, 2009). Dok je afektivna vezanost najpre posmatrana kao karakteristika odnosa između majke i deteta, u novijim radovima afektivna vezanost se zahvaljujući konceptu unutrašnjeg radnog modela posmatra kao svojstvo ličnosti. Kao takva ona je odlika dece, ali i adolescenata i odraslih, što oblast istraživanja proširuje na afektivno vezivanje u adolescenciji i odraslom dobu (Stefanović-Stanojević, 2006). Unutrašnji radni modeli, formirani u detinjstvu, zaslužni su za uverenja i očekivanja pojedinca od sebe i drugih i oni određuju načine na koje pojedinac uspostavlja i održava bliske veze, kao i kvalitet ovih veza. Na osnovu teorijskih pretpostavki Bolbija o postojanju dva tipa unutrašnjih radnih modela – modela sebe i modela drugih, Kim Bartolomju je formulisala četvorokategorijalni model vezanosti adolescenata i odraslih (Bartholomew & Horowitz, 1991; Bartholomew & Shaver, 1998; Griffin & Bartholomew, 1994;). Model sebe (dimenzija anksioznosti) odnosi se na stepen izraženosti zavisnosti od drugih i brige zbog mogućeg odbacivanja – može biti pozitivan (osoba sebe vidi kao vrednu pažnje i ljubavi) ili negativan (osoba misli da ne zaslužuje tuđu pažnju i ljubav). Isto tako, model drugih (dimenzija izbegavanja) može biti pozitivan (osoba vidi druge kao dostupne i brižne) ili negativan (osoba vidi druge kao nepouzidane i odbijajuće), i govori o sposobnosti osobe za uspostavljanje bliskosti. Ukrštajući dva modela, Bartolomju je izdvojila četiri obrasca afektivne vezanosti kod adolescenata i odraslih (Bartholomew, & Horowitz, 1991; Hanak, 2004; Stefanović-Stanojević, 2006):

- 1) **Siguran** (niska anksioznost i nisko izbegavanje) – zahvaljujući podržavajućoj i sigurnoj sredini u kojoj su odrasle, ove osobe lako ostvaruju autentične i otvorene odnose sa drugima i osećaju se prijatno u bliskim vezama;
- 2) **Preokupiran** (visoka anksioznost i nisko izbegavanje) – usled osećanja niže vrednosti i izraženog straha da bi mogle da budu napuštene, ove osobe su sklone zavisnom, simbiotskom ponašanju u odnosima, u njih se preterano investiraju sa očekivanjem da će kvaliteti partnera kompenzovati njihove lične nedostatke;
- 3) **Odbacujući** (niska anksioznost i visoko izbegavanje) – u skladu sa prisustvom odbrambeno pozitivne slike o sebi i nepoverenja prema drugim ljudima i njihovim namerama, ove osobe izrazito vrednuju i naglašavaju sopstvenu nezavisnost i samodovoljnost, dok ujedno umanjuju značaj bliskih odnosa i negiraju svaku vrstu zavisnosti;
- 4) **Bojažljiv** (visoka anksioznost i visoko izbegavanje) – uprkos tome što slika o sebi kod ovih osoba visoko zavisi od toga da li su prihvaćene od drugih, zbog bazičnog nepoverenja i negativnih očekivanja od drugih, one su sklone izbegavanju bliskosti kako bi minimizirale razočarenje i bol zbog mogućeg gubitka ili odbacivanja.

Hronološko određenje perioda adolescencije

Prema mnogim autorima, adolescencija je najznačajniji, ali i najteži period u životu pojedinca tokom koga pojedinac mora da se izbori sa brojnim promenama na biološkom, psihološkom i socijalnom planu (Minić, 2010). Iako među autorima koji se bave periodom adolescencije postoji slaganje oko toga da je adolescencija period tranzicije između detinjstva i zrelog doba, nije uspostavljen konsenzus u pogledu hronološkog određenja adolescencije (Curtis, 2015; Minić, 2010; Vranješević, 2003). Prema definiciji Svetske zdravstvene organizacije, adolescencija se može podeliti na ranu (od 10. do 14. godina), srednju (od 15. do 19. godina) i kasnu (od 20. do 24. godine) adolescenciju (Minić, 2010, prema SZO, 1980), a prema nekim izvorima gornja granica kasne adolescencije pomera se na 26 godina (Curtis, 2015). Imajući u vidu to da je svako hronološko određenje adolescencije arbitrarno (Vranješević, 2003), kao i to da su ispitanici u ovom istraživanju studenti, odlučili smo se da za potrebe našeg istraživanja donju granicu perioda kasne adolescencije odredimo uzrastom od 20 godina, a gornju granicu uzrastom od 26 godina. Naše određenje perioda kasne adolescencije u skladu je sa novom koncepcijom razvoja, prema kojoj period od 18. do 25. godine, nazvan “emerging adulthood”, predstavlja poseban i odvojen period razvoja u kulturama koje, usled uključenosti u dodatne nivoe obrazovanja, dozvoljavaju mladim ljudima produžen period slobodnog, neobavezujućeg istraživanja uloga i time odlažu pojavu zadataka karakterističnih za period odraslog doba (Arnett, 2000).

Predmet istraživanja

Predmet ovog istraživanja je bio usmeren na ispitivanje odnosa između uspešnosti u razrešenju kriza prvih šest stadijuma psihosocijalnog razvoja i afektivne vezanosti na uzrastu kasne adolescencije. Period kasne adolescencije je posebno interesantan jer je adolescencija period tokom kojeg postoji najveća šansa da se pronađu adekvatnija rešenja nedovoljno dobro razrešenih kriza iz prethodnih stadijuma razvoja (Erikson, 2008). Pored toga, zahvaljujući razvoju formalno-operacionalnog mišljenja, tokom adolescencije se otvara mogućnost formiranja fleksibilnijih i opštijih struktura unutrašnjih radnih modela koji regulišu ponašanja u svim vezama u kojima se pojedinac angažuje (Doyle, & Moretti, 2000). U skladu sa predmetom istraživanja postavljeni su ciljevi da se ispita da li postoji povezanost između dimenzija afektivne vezanosti i uspešnosti razrešenja kriza prvih šest stadijuma psihosocijalnog razvoja i da li postoje razlike između obrazaca afektivne vezanosti u pogledu uspešnosti razrešenja kriza prvih šest stadijuma psihosocijalnog razvoja.

Kao što se iz naslova rada i uvodnog dela može sagledati, teorijski okvir za proučavanje psihosocijalnog razvoja predstavlja teorija psihosocijalnog razvoja Erika Eriksona, dok teorijski okvir za proučavanje afektivne vezanosti predstavljaju savremene formulacije afektivne vezanosti i u okviru njih četvorkategorijalni model vezanosti adolescenata i odraslih Bartolomju. Odnos između koncepata navedenih teorija je ispitan na uzorku od 212 studenata od 20 do 26 godina starosti, tj. u periodu kasne adolescencije.

U istraživanje se pošlo sa pretpostavkom da su unutrašnji radni modeli, koji su odgovorni za kvalitet interakcije sa okolinom, povezani i uzajamno određeni sa aspektima psihičkog i socijalnog života koji se razvijaju prolaskom kroz stadijume psihosocijalnog razvoja. U tom slučaju, poznavanje osobenosti organizacije afektivne vezanosti pojedinca može dati značajan doprinos u razumevanju njegovog psihosocijalnog razvoja. U skladu sa tim je shvatanje određenih autora prema kojima se istorija vezanosti može sagledati kao osnova za formiranje identiteta (Pittman et al., 2011). Navedene pretpostavke o povezanosti psihosocijalnog razvoja i afektivne vezanosti, ostvarile su i empirijsko uporište u većem broju istraživačkih studija (Benson et al., 1992; Hoegh & Bourgeois, 2002; Lapsley et al., 1990; Mothapo, 2010; Reich & Siegel, 2002;). Nalazi datih studija potkrepljuju shvatanje da sigurna afektivna vezanost predstavlja jedan od temelja uspešne adaptacije u svim periodima razvoja (Waters & Sroufe, 1983), dok nesigurna vezanost dovodi do različitih vrsta teškoća u adaptaciji i razvoju (Allen et al., 1998).

Do sada nije sprovedeno nijedno istraživanje koje se bavilo ispitivanjem odnosa između psihosocijalnog razvoja određenog u skladu sa Eriksonovim postavkama i afektivne vezanosti u našoj sredini. Premda kultura ima važan uticaj na razvoj i oblikovanje prvobitne afektivne veze, odnosno veze između

deteta i roditelja (Krstić, 2007), kao i na psihosocijalni razvoj (Erikson, 2008), ovo istraživanje značajno je za utvrđivanje specifičnosti veze između psihosocijalnog razvoja i afektivne vezanosti na našem podneblju. Pored toga, konstrukt afektivne vezanosti je u našem istraživanju operacionalizovan putem skorova na većem broju raznovrsnijih dimenzija u odnosu na prethodna istraživanja, što na svoj način doprinosi proširenju postojećih nalaza. Kako na našem jeziku ne postoji standardizovan instrument za procenu Eriksonovih stadijuma psihosocijalnog razvoja, ovo istraživanje se može smatrati i značajnim poduhvatom u prevodu i proveru pouzdanosti i valjanosti Modifikovanog upitnika za procenu Eriksonovih stadijuma psihosocijalnog razvoja (The Modified Erikson Psychosocial Stage Inventory – MEPSI) na uzorku naših ispitanika. Dobijeni nalazi, u praktičnom smislu, mogu da budu baza za kreiranje psioedukativnih programa kao i za osmišljavanje preventivnih i terapijskih psiholoških programa za adolescente sa ciljem podsticanja adekvatnog i korigovanja maladaptivnog psihosocijalnog razvoja mlađih i starijih adolescenata.

Metod

Uzorak i procedura

Istraživanjem je obuhvaćeno 212 studenata treće i četvrte godine fakulteta i viših škola sa teritorije Beograda. U skladu sa predmetom rada koji se bavi kasnom adolescencijom i teorijama o periodizaciji ljudskog razvoja (Curtis, 2015), uzrast ispitanika kreće se od 20 do 26 godina, pri čemu je prosečna starost 22.62 godine. Uzorak je ujednačen po varijablama koje, prema podacima iz dostupnih istraživanja, pokazuju korelaciju sa organizacijom afektivne vezanosti i sa uspešnošću razrešenja kriza psihosocijalnog razvoja, a to su pol (Bartholomew, & Horowitz, 1991; Dosković, 2015; Edmondson, 1998; Lapsley et al., 1990), i vrsta studija (Dosković, 2015). Prikaz demografskih karakteristika uzorka dat je u Prilogu, Tabela A1, 24. str.

Pre sprovođenja istraživanja dobijeno je odobrenje od strane Etičke komisije Odseka za psihologiju, Filozofskog fakulteta u Beogradu. Podaci su prikupljeni onlajn putem preko društvene mreže Facebook primenom Google Forms platforme. Link koji vodi ka upitniku objavljen je na dostupne studentske grupe. Pored grupe Studenti Beogradskog univerziteta namenjene studentima svih fakulteta Beogradskog univerziteta, istraživači su imali pristup grupama Filozofskog, Filološkog, Pravnog, Fakulteta političkih nauka, Biološkog, Hemijskog, Matematičkog, Mašinskog, Saobraćajnog i Rudarsko-geološkog fakulteta. Prosečno vreme neophodno za popunjavanje celokupnog upitnika iznosilo je oko 20 minuta. Prikupljeni podaci su obrađeni u statističkom programu IBM SPSS Statistics 17.

Instrumenti

Upitnik za procenu afektivne vezanosti, II revizija (UPIPAV-R) (Hanak, 2009) predstavlja revidiranu verziju upitnika UPIPAV (Hanak, 2004), i dizajniran je da meri bazične aspekte fenomena afektivnog vezivanja kod odraslih i adolescenata. Jedna od prednosti ovog instrumenta je višedimenzionalnost. UPIPAV-R sadrži sedam subskala koje su u istraživanje uključene kao uslovno nezavisne varijable, i to su: korišćenje spoljašnje baze sigurnosti, strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, nerazrešena porodična traumatizacija, negativan model sebe, negativan model drugih, slaba regulacija besa i kapacitet za mentalizaciju. Svaka subskala sadrži po 11 ajtema, što ukupno iznosi 77 ajtema, od kojih je tri potrebno revidirati zarad izračunavanja sumativnih skorova. Još jedna prednost upitnika je mogućnost kategorijalnog sagledavanja afektivne vezanosti, uz pomoć obrazaca afektivne vezanosti koji se dobijaju postupkom klasterizacije i interpretabilni su u skladu sa četvorkategorijalnim modelom Bartolomju (Bartholomew, & Horowitz, 1991, prema Hanak 2004; Stefanović-Stanojević, 2011). Obrasci afektivne vezanosti su u istraživanju takođe tretirani kao uslovno nezavisne varijable. Zadatak ispitanika bio je da na sedmostepenoj skali označe koliko dobro tvrdnje opisuju njihova iskustva, osećanja ili stavove o sebi i drugima. Vrednosti Kronbahovog alfa-koeficijenta pouzdanosti u ovom istraživanju kreću se od .80 do .90 i bliske su onima dobijenim na normativnom uzorku (Hanak, 2009), što govori o visokoj i zadovoljavajućoj internoj konzistentnosti svih subskala ($\alpha=.80$ za slabu regulaciju besa i kapacitet za mentalizaciju, $\alpha=.87$ za korišćenje spoljašnje baze sigurnosti, $\alpha=.89$ za strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti i negativan model selfa, $\alpha=.90$ za negativan model drugih i nerazrešenu porodičnu traumatizaciju).

Modifikovani upitnik za procenu Eriksonovih stadijuma psihosocijalnog razvoja (*The Modified Erikson Psychosocial Stage Inventory*; MEPSI) (Darling-Fisher, & Leidy, 1988) predstavlja revidiranu verziju Upitnika za procenu Eriksonovih stadijuma psihosocijalnog razvoja (*Erikson Psychosocial Stage Inventory*) (Rosenthal et al., 1981), i dizajniran je da meri snagu psihosocijalnih vrlina koji se javljaju sa prolaskom kroz stadijume psihosocijalnog razvoja. Za potrebe ovog istraživanja upitnik je preveden i prilagođen srpskom jeziku, pri čemu je korišćen standardni postupak prevoda sa engleskog na srpski, a zatim sa srpskog na engleski. U istraživanje su uključene subskale koje mere uspešnost u razrešenju kriza prvih šest stadijuma psihosocijalnog razvoja, i to su: poverenje-nepoverenje, autonomija-stid i sumnja, inicijativa-krivica, marljivost-inferiornost, identitet-konfuzija uloga, intimnost-izolacija. Uspešnost u razrešenju svake od kriza psihosocijalnog razvoja uključena je u istraživanje kao uslovno zavisna varijabla. Svaka subskala sadrži po 10 ajtema, što ukupno iznosi 60 ajtema, od čega je, pilikom računanja sumativnih skorova, neophodno revidirati polovinu. Visina skora na svakoj od subskala

ukazuje na uspešnost razrešenja krize na stadijumu koji predstavljaju, pri čemu viši skorovi ukazuju na uspešnije razrešenu krizu. Prilikom popunjavanja upitnika, ispitanici su imali zadatak da na petostepenoj skali odrede koliko često se svaka tvrdnja odnosi na njih. Kada je reč o internoj konzistentnosti, podaci dobijeni u našem istraživanju bliski su onima dobijenim u prethodnim istraživanjima (Darling-Fisher, 2018; Darling-Fisher, & Leidy, 1988) i govore u prilog tome da MEPSI predstavlja pouzdanu meru psihosocijalnog razvoja ($\alpha=.70$ za poverenje-nepoverenje, $\alpha=.71$ za intimnost-izolacija, $\alpha=.76$ za inicijativa-krivica, $\alpha=.83$ za autonomija-stid i sumnja, $\alpha=.84$ za identitet-konfuzija uloga, $\alpha=.89$ za marljivost-inferiornost).

Rezultati

Kako bi se ispitala normalnost distribucije rezultata na merenim varijablama, izračunati su koeficijenti zakrivljenosti i izduženosti. Kada se kao kriterijum uzme značajnost od $p<.01$ (granična vrednost $+/-2.58$), distribucije na većini merenih varijabli ne odstupaju značajno od normalne, što govori u prilog postojanju dobre diskriminativne moći subskala. Kada je reč o upitniku UPIPAV-R, izuzetak predstavljaju subskale negativan model selfa (std. $sk=3.87$, $p<.01$) i slaba regulacija besa (std. $sk=3.44$, $p<.01$), kod kojih se uočava prisustvo pozitivno asimetrične zakrivljenosti. Za razliku od toga, na MEPSI subskalama autonomija-stid i sumnja (std. $sk=-4.48$, $p<.01$), inicijativa-krivica (std. $sk=-4.03$, $p<.01$) i marljivost-inferiornost (std. $sk=-3.26$, $p<.01$) odstupanje se javlja u pravcu negativno asimetrične distribucije. Leptokurtična distribucija zabeležena je na subskali inicijativa-krivica (std. $ku=2.92$, $p<.01$). Detaljnije informacije o metrijskim karakteristikama oba korišćena upitnika nalaze se u prilogu Prilogu, Tabela A2, 25. str.

Usled nemogućnosti da neparametrijskim tehnikama tesitramo glavne hipoteze ovog istraživanja, uprkos narušenosti pretpostavke o normalnoj distribuciji rezultata na određenim subskalama, odlučili smo se da koristimo parametrijske tehnike. Potkrepljenje za datu odluku je pronađeno i u nalazima prema kojima „parametrijski testovi ostaju neobično nepogođeni narušavanjem pretpostavki o distribuciji” (Hanak, 2009, str. 107). S druge strane, treba imati na umu da je moguće da se slabija diskriminativna moć navedenih skala u određenoj meri odrazila na rezultate analiza, te na vrednost njihove interpretacije.

Povezanost uspešnosti razrešenja kriza psihosocijalnog razvoja i dimenzija afektivne vezanosti

Kanoničkom korelacionom analizom dobijena su tri značajna para kanoničkih faktora psihosocijalnog razvoja i afektivne vezanosti na nivou značajnosti $p<.001$.

Prvi par kanoničkih faktora psihosocijalnog razvoja i afektivne vezanosti. Kanonička korelacija između prvog para kanoničkih faktora iznosi .826, dok svojstvena vrednost ukazuje na 68.2% objašnjene zajedničke varijanse ova dva konstrukta ($\chi^2=443.706$, (df)=42, $p<.000$). Prvi kanonički faktor afektivne vezanosti sačinjen je od četiri latentne dimenzije. Sadrži visoku pozitivnu korelaciju *negativnog modela selfa* (.821), umerene pozitivne korelacije *negativnog modela drugih* (.500) i *nerazrešene porodične traumatizacije* (.491) i visoku negativnu korelaciju *korišćenja spoljašnje baze sigurnosti* (-.638). Prvi kanonički faktor psihosocijalnog razvoja sačinjen je od tri latentne dimenzije. Sadrži visoke negativne korelacije *intimnosti-izolacije* (-.874), *poverenja-nepoverenja* (-.752) i *marljivosti-inferiornosti* (-.677).

Drugi par kanoničkih faktora psihosocijalnog razvoja i afektivne vezanosti. Kanonička korelacija između drugog para kanoničkih faktora iznosi .702, dok svojstvena vrednost ukazuje na 49.3% objašnjene zajedničke varijanse ova dva konstrukta ($\chi^2=209.510$, (df)=30, $p<.000$). Drugi kanonički faktor afektivne vezanosti sačinjen je od četiri latentne dimenzije. Sadrži visoku pozitivnu korelaciju *negativnog modela drugih* (.679), i umerene negativne korelacije *negativnog modela selfa* (-.526), *straha od gubitka spoljašnje baze sigurnosti* (-.444) i *korišćenja spoljašnje baze sigurnosti* (-.403). Drugi kanonički faktor psihosocijalnog razvoja sačinjen je od tri latentne dimenzije. Sadrži visoke pozitivne korelacije *autonomije-stida i sumnje* (.648) i *inicijative-krivice* (.612) i umerenu pozitivnu korelaciju *identiteta-konfuzije uloga* (.528).

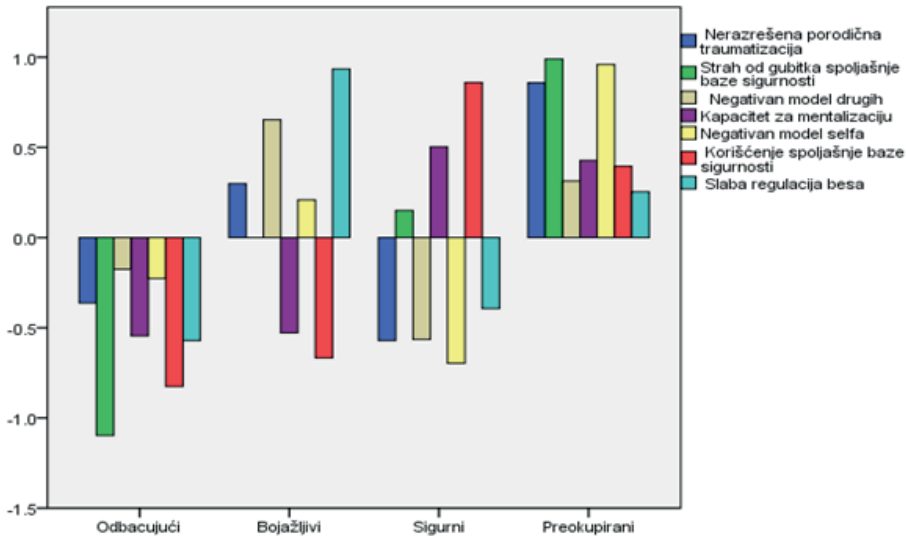
Treći par kanoničkih faktora psihosocijalnog razvoja i afektivne vezanosti. Kanonička korelacija između trećeg para kanoničkih faktora iznosi .476, dok svojstvena vrednost ukazuje na 22.6% objašnjene zajedničke varijanse ova dva konstrukta ($\chi^2=71.270$, (df)=20, $p<.000$). Treći kanonički faktor afektivne vezanosti sačinjen je od šest latentnih dimenzija. Sadrži visoku negativnu korelaciju *straha od gubitka spoljašnje baze sigurnosti* (-.746), umerene negativne korelacije *korišćenja spoljašnje baze sigurnosti* (-.523), *nerazrešene porodične traumatizacije* (-.463), *kapaciteta za mentalizaciju* (-.440), *negativnog modela drugih* (-.432) i nisku negativnu korelaciju *slabe regulacije besa* (-.357). Treći kanonički faktor psihosocijalnog razvoja definisan je *poverenjem-nepoverenjem* (.588). Izvodi iz matrica koeficijenata i strukture za varijable afektivne vezanosti i varijable psihosocijalnog razvoja ponaosob prikazani su u Prilogu, Tabele A3 i A4, 25. str.

Razlike između obrazaca afektivne vezanosti u pogledu uspešnosti razrešenja kriza pojedinačnih stadijuma psihosocijalnog razvoja

Mogućnost kategorizacije afektivnog vezivanja

Mogućnost kategorizacije adolescenata na sigurne, bojažljive, odbacujuće i preokupirane, predviđena četvorokategorijalnim modelom na kojem je zasnovan instrument, ispitana je putem klaster analize, metodom k-proseka. Pored

mogućnosti kategorizacije na navedena četiri obrasca vezanosti, analizom je ispitano i da li rešenja sa dva ili tri klastera u boljoj meri diskriminiraju adolescente.

Grafikon 1. Profil klastera odbacujuće, bojažljive, sigurne i preokupirane organizacije afektivnog vezivanja na subskalama UPIPAV-R

S obzirom na to da u rešenju sa dva klastera subskele korišćenje spoljašnje baze sigurnosti i kapacitet za mentalizaciju nisu ostvarile statistički značajan doprinos kategorizaciji, te na to da prilikom rešenja sa tri klastera izostaje bojažljiv obrazac vezanosti, dok se karakteristike preostalih obrazaca ne razlikuju značajno od karakteristika koje oni imaju u rešenju sa četiri klastera, rešenje sa četiri klastera prihvaćeno je kao optimalno. Kategorije su određene na osnovu visine centara klastera na svakoj od sedam skala UPIPAV-R (y osa Grafikona 1.).

Prvi klaster prepoznat je kao **odbacujuća organizacija afektivnog vezivanja**. U skladu sa očekivanjima baziranim na četvorokategorijalnom modelu, klaster karakterišu najniži skorovi na *korišćenju spoljašnje baze sigurnosti* i *strahu od gubitka spoljašnje baze sigurnosti*, kao i pozitivan model sebe. Suprotno očekivanjima adolescente sa odbacujućim obrazcem u našem istraživanju odlikuje nizak skor na *negativnom modelu drugih*. Premda su visine centara klastera na svakoj od sedam subskala suprotne sigurno vezanom klasteru, drugi klaster najviše odgovara **bojažljivoj organizaciji afektivnog vezivanja**. Međutim, suprotno teorijskim pretpostavkama četvorokategorijalnog modela, kod adolescenata koji pripadaju ovom klasteru, izostaje najvi-

ši skor na *nerazrešenoj porodičnoj traumatizaciji*, koji se smatra jednom od ključnih odlika bojažljivog obrasca. Treći klaster prepoznat je kao **sigurna organizacija afektivnog vezivanja**. U skladu sa očekivanjima baziranim na četvorokategorijalnom modelu, adolescenti iz uzorka koji su sigurno vezani odlikuju se najnižim skorovima na *negativnom modelu drugih* i *negativnom modelu sebe* i najvišim skorom na *kapacitetu za mentalizaciju*. Pored navedenih karakteristika, u prilog tome da je reč o sigurnoj vezanosti govori i odnos između skorova na subskalama korišćenje spoljašnje baze sigurnosti i strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti. Četvrti klaster odlikuje se izrazito *negativnim modelom selfa*, što predstavlja karakterističnu odliku **preokupirane organizacije afektivnog vezivanja**. Još jedno od ključnih obeležja preokupirano vezanih koje je dobijeno na adolescentima iz našeg uzorka je odnos između visina skorova na *korišćenju spoljašnje baze sigurnosti* i *strahu od gubitka spoljašnje baze sigurnosti*, koji je suprotan onome koji se sreće kod sigurno vezanih, i ujedno najviši skor na *strahu od gubitka spoljašnje baze sigurnosti*. Ipak, suprotno teorijskim očekivanjima, ovaj klaster odlikuje se najvišim skorom na *nerazrešenoj porodičnoj traumatizaciji*, dok je skor na *slaboj regulaciji besa*, koja je prema četvorokategorijalnom modelu značajna karakteristika preokupirano vezanih, niži od skora adolescenata koji su označeni kao bojažljivo vezani. U neskladu sa teorijskim pretpostavkama, ovaj klaster odlikuje i iznadprosečan skor na *negativnom modelu drugih*.

Razlike između obrazaca afektivne vezanosti

Kako bi se utvrdilo da li i između kojih obrazaca afektivne vezanosti postoji statistički značajna razlika kada je u pitanju uspešnost razrešenja kriza pojedinačnih stadijuma psihosocijalnog razvoja, korišćena je multivarijantna analiza varijanse. Analizom je dobijeno da je uspešnost u razrešenju kriza psihosocijalnog razvoja značajna za razlikovanje obrazaca vezanosti (Vilksova $\Lambda=.447$, $F=10.517$, $(df_1)=18$, $(df_2)=574.656$, $p<.001$), pri čemu je svaka od subskala MEPSI značajna na nivou $p<.001$. Prikaz rezultata Šefeovog post hoc poređenja pojedinačnih obrazaca po uspešnosti razrešenja kriza psihosocijalnog razvoja, dat je u Prilogu, Tabela A5, 26. str. Kao što se iz Tabele A5 može videti, adolescenti sa sigurnom organizacijom afektivne vezanosti pokazuju dosledno i značajno viši stepen uspešnosti u razrešenju svih ispitivanih kriza psihosocijalnog razvoja u poređenju sa adolescentima preokupirane, odbacujuće i bojažljive organizacije. Izuzetak je subskala *autonomija-stid i sumnja*, na kojoj nisu dobijene statistički značajne razlike između grupe sigurno vezanih i grupe odbacujuće vezanih adolescenata.

Kada je reč o razlikama između adolescenata sa odbacujućom i preokupiranom organizacijom afektivne vezanosti, adolescenti sa odbacujućim obrascem su, u skladu sa očekivanjima, ostvarili značajno više rezultate na subska-

lama *autonomija-stid i sumnja, inicijativa-krivica i identitet-konfuzija uloga*. Suprotno očekivanjima odbacujuće vezani adolescenti ostvarili su više skorove i na subskali *poverenja-nepoverenja*, dok se razlike na subskalama *marljivost-inferiornost i intimnost-izolacija* nisu pokazale statistički značajnim.

Kada je reč o adolescentima sa bojažljivom organizacijom afektivne vezanosti, nasuprot očekivanjima, razlike u poređenju sa preokupirano i odbacujuće vezanim adolescentima na subskalama *inicijativa-krivica, marljivost-inferiornost i intimnost-izolacija*, nisu se pokazale statistički značajnim. Kada je reč o subskalama *autonomija-stid i sumnja i identitet-konfuzija uloga*, nisu dobijene statistički značajne razlike između bojažljivih i odbacujućih adolescenata, dok su se bojažljivi ispitanici pokazali uspešnijim od preokupirano vezanih. Takođe, nisu dobijene statistički značajne razlike između bojažljivih i preokupiranih adolescenata u pogledu uspešnosti razrešenja krize *poverenje-nepoverenje*. Očekivanja su potvrđena kada je reč o razlikama između bojažljivo i odbacujuće vezanih adolescenata na subskali *poverenje-nepoverenje*, pri čemu su bojažljivi ispitanici ostvarili značajno niže skorove.

Pored ovoga, kanoničkom diskriminacionom analizom, izdvojene su dve značajne diskriminativne funkcije za razlikovanje obrazaca vezanosti na osnovu uspešnosti u razrešenju kriza psihosocijalnog razvoja, sa korelacijama .666 (Vilksova $\Lambda=.447$, $\chi^2=165.916$, (df)=18, $p<.000$) i .406 (Vilksova $\Lambda=.803$, $\chi^2=45.323$, (df)=10, $p<.000$). S obzirom na to da prva diskriminativna funkcija ostvaruje visoke pozitivne korelacije sa svim dimenzijama psihosocijalnog razvoja (*poverenje-nepoverenje* (.826), *autonomija-stid i sumnja* (.689), *inicijativa-krivica* visoke (.551), *marljivost-inferiornost* (.504), *identitet-konfuzija uloga* (.439) i *intimnost-izolacija* (.611)), nju smo odredili kao generalni faktor psihosocijalne zrelosti. Na osnovu visine centroida na prvoj diskriminativnoj funkciji, može se zaključiti da sigurno vezani adolescenti (1.264), u odnosu na adolescente sa nesigurnim obrascima, u značajnoj meri i dosledno ispoljavaju viši stepen generalne psihosocijalne zrelosti, dok odbacujući (-.116) i bojažljivi adolescenti (-.582) ispoljavaju viši stepen generalne psihosocijalne zrelosti u poređenju sa preokupirano vezanima (-.979). Drugu diskriminativnu funkciju imenovali smo kao neodgovarajuću krivicu udruženu sa nepoverenjem, premda ostvaruje niske negativne korelacije sa subskalama *inicijativa-krivica* (-.394) i *poverenje-nepoverenje* (-.355). Na osnovu visine centroida na ovoj diskriminativnoj funkciji, dobijeno je da odbacujuće vezani ispitanici (-.628) pokazuju najviši stepen poverenja i inicijative, bojažljivi (-.183) i sigurni (.223) pokazuju nešto niži stepen, a preokupirane (.560) odlikuje najviši stepen nepoverenja i krivice. Na osnovu instrumenta MEPSI, uspešno je klasifikovano 59.4% adolescenata, uključujući: 76.6% sigurno vezanih, 57.1% preokupirano vezanih, 56.6% odbacujuće vezanih i 41.3% bojažljivo vezanih.

Diskusija

U pogledu prvog istraživačkog cilja, utvrđeno je postojanje statistički značajne povezanosti između uspešnosti razrešenja kriza psihosocijalnog razvoja i dimenzija afektivne vezanosti na uzrastu kasne adolescencije. Dobijeno je da se odnos između uspešnosti razrešenja kriza psihosocijalnog razvoja i dimenzija afektivne vezanosti može sagledati putem tri međusobno povezana para struktura.

Prvu strukturu psihosocijalnog razvoja čini visok stepen izraženosti *nepoverenja, inferiornosti i izolacije*. Visok stepen nepoverenja podrazumeva da je kod pojedinca prisutan strah da će biti iskorišćen od strane drugih, kao i uverenje da je svet nesigurno i nepredvidivo mesto. Visok stepen inferiornosti govori o tome da kod osobe postoji osećanje niže vrednosti, nemoći i nekompetentnosti u susretu sa preprekama na putu do ostvarenja vlastitih ciljeva. Visok stepen izolacije govori o tome da osoba preferira usamljenički način života, te da je prema ljudima najčešće zatvorena usled nepoverljivosti i straha od intimnosti. Stepem izraženosti nepoverenja, inferiornosti i izolacije visoko pozitivno korelira sa prisustvom uverenja o vlastitoj neadekvatnosti i nedostojnosti brige, pažnje i ljubavi (*negativan model sebe*). Pozitivna povezanost između stepena inferiornosti i negativnog modela selfa je u skladu sa nalazima istraživanja prema kojima je stepen inferiornosti negativno povezan sa samopouzdanjem osobe (Craig-Bray, & Adams, 1988). Pored toga, stepen nepoverenja, inferiornosti i izolacije visoko pozitivno je povezan sa odsustvom bliskih odnosa koje osoba može i ume da koristi kao bazu sigurnosti u situacijama kada su mu potrebni uteha, ohrabrenje i podrška, kao i sa minimiziranjem važnosti ovih odnosa (*korišćenje spoljašnje baze sigurnosti*). U skladu sa ovim nalazom su nalazi istraživanja (Reich, & Siegel, 2002), prema kojima je stepen prijatnosti u vezi sa intimnošću i stepen opažene responzivnosti i osetljivosti roditelja i vršnjaka na emocionalne potrebe adolescenta značajan prediktor stepena nepoverenja, inferiornosti i izolacije, kao i nalazi istraživanja (Mothapo, 2010), prema kojima je stepen poverenja u adolescenciji povezan sa stepenom i kvalitetom bliskosti i verbalne razmene sa roditeljima i vršnjacima. Stepem nepoverenja, inferiornosti i izolacije je umereno pozitivno povezan je i sa postojanjem negativnih uverenja o ljudskoj prirodi (*negativan model drugih*). Dalje, dobijeno je da je stepen nepoverenja, inferiornosti i izolacije umereno pozitivno povezan sa postojanjem negativnih osećanja vezanih za rana porodična iskustva i aktuelno nerazrešenih konflikata sa članovima primarne porodice (*nerazrešena porodična traumatizacija*). Dobijeni nalaz je u skladu sa rezultatima istraživanja (Reich, & Siegel, 2002), prema kojima je stepen nepoverenja, inferiornosti i izolacije adolescenta pozitivno povezan sa stepenom izolovanosti, besa i otuđenosti u odnosu sa roditeljima i vršnjacima. Na osnovu datih nalaza i teorijskih pretpostavki četvorokategorijalnog modela Bartolomju, prema kojima je bojažljiv obrazac afektivne

vezanosti karakterisan prisustvom nerazrešene porodične traumatizacije, negativnih modela sebe i drugih i nesposobnošću korišćenja spoljašnje baze sigurnosti, bojažljivo vezani adolescenti su u najvećem riziku da ne razreše na adekvatan način krize povezane sa poverenjem, marljivošću i intimnošću.

Drugu strukturu psihosocijalnog razvoja čini visok stepen *autonomije, inicijative i identiteta*. Visok stepen autonomije govori o razvijenoj samostalnosti i samopouzdanju osobe. Visok stepen inicijative govori o prisustvu poverenja u vlastite sposobnosti. Visok stepen identiteta podrazumeva postojanje pouzdanog i stabilnog osećanja identiteta, tj. jasne predstave o tome ko je osoba i šta želi da bude. Dobijeno je da je stepen autonomije i inicijative na uzrastu kasne adolescencije visoko pozitivno povezan sa postojanjem negativnih uverenja o ljudskoj prirodi (*negativan model drugih*). Pored toga, dobijena je umerena pozitivna povezanost između stepena autonomije i inicijative adolescenta sa jedne strane i pozitivnog vrednovanja sebe kao osobe dostojne pažnje, ljubavi i cenjenja (*negativan model sebe*); odsustva straha od gubitka ili mogućnosti gubitka osoba koje služe kao baza sigurnosti (*strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti*); i odsustva bliskih odnosa koje osoba može i ume da koristi kao bazu sigurnosti, kao i sa minimiziranjem važnosti ovih odnosa (*korišćenje spoljašnje baze sigurnosti*). Ovaj par struktura ukazuje i na to da je stepen ostvarenosti identiteta adolescenta umereno pozitivno povezan sa verovanjem u vlastitu dostojnost pažnje, cenjenja i ljubavi (*negativan model sebe*) sa jedne strane, i postojanjem negativnih uverenja o ljudskoj prirodi (*negativan model drugih*) sa druge strane, kao i sa sposobnošću da se uspešno nosi sa gubitkom ili mogućnošću gubitka figura koja mu služe kao baza sigurnosti (*strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti*) i minimiziranjem važnosti postojanja ovih figura (*korišćenje spoljašnje baze sigurnosti*). Dobijeni nalaz o pozitivnoj povezanosti između visokog vrednovanja sebe i stepena autonomije, inicijative i razvijenosti identiteta u skladu su sa nalazima istraživanja (Craig-Bray & Adams, 1988), prema kojima je stepen autonomije, inicijative i ostvarenosti identiteta pozitivno povezan sa nivoom samopouzdanja. Dalje, dobijeni rezultati o negativnoj povezanosti između stepena autonomije, inicijative i razvijenosti identiteta sa jedne strane i straha od gubitka spoljašnje baze sigurnosti sa druge strane u skladu su sa nalazima istraživanja (Mothapo, 2010; Reich, & Siegel, 2002), prema kojima je stepen autonomije, inicijative i ostvarenosti identiteta adolescenta negativno povezan sa stepenom zabrinutosti da će biti odbijen i napušten i pozitivno povezan sa percepcijom da su roditelji i vršnjaci osetljivi i reponzivni na njegova emocionalna stanja, kao i kvalitetom bliskosti i verbalne razmene sa njima. Sa druge strane, pozitivna povezanost negativnog modela drugih i negativna povezanost korišćenja spoljašnje baze sigurnosti sa jedne strane i stepena autonomije, inicijative i razvijenosti identiteta sa druge strane može da potiče iz sklonosti odbacujuće vezanih adolescenata da odbacuju značaj iskustava koja se tiču afektivnih veza (Vukčević, 2009), dok istovremeno imaju tendenciju

da pokazuju kompulzivnu samopouzdanost (Pedović, 2011, prema Wei et al., 2005). Ova sklonost se može manifestovati procenom vlastite autonomije, inicijative i identiteta kao visoko razvijenih, udruženom sa minimiziranjem važnosti postojanja figura koje se mogu koristiti kao baza sigurnosti. Pored toga, adolescenti koji svet i ljude doživljavaju kao izrazito nepouzdanu i nepredvidljivu (negativan radni model drugih), mogu kao vid odbrane da razviju kompulzivnu sklonost ka precenjivanju vlastite autonomije, inicijative i ostvarenosti identiteta, dok adolescenti koji su izrazito nesamostalni i sumničavi povodom vlastitih kompetencija, mogu u velikom stepenu koristiti druge kao oslonac i izrazito vrednovati postojanje oslonca koji imaju u drugima. Na osnovu datih nalaza i teorijskih pretpostavki četvorokategorijalnog modela Bartolomju, prema kojima preokupiranu vezanost karakteriše prisustvo straha od gubitka spoljašnje baze sigurnosti koji je izraženiji od sposobnosti da se spoljašnja baza sigurnosti koristi, kao i negativan model sebe, a pozitivan model drugih, adolescenti sa preokupiranim obrascem afektivne vezanosti su u najvećem riziku da ne razreše na adekvatan način krize povezane sa autonomijom, inicijativom i identitetom, dok je dati rizik najmanji za odbacujuće vezane adolescente.

Treću strukturu psihosocijalnog razvoja čini visok stepen *poverenja*. Visok stepen poverenja govori o prisustvu uverenja o svetu kao pouzdanom, predvidivom i sigurnom mestu, kao i poverenja u druge ljude i vlastitu vrednost. Kod adolescenata iz uzorka kod kojih postoji visok stepen poverenja strah od stvarnog ili psihološkog gubitka osoba koje im služe kao baza sigurnosti nije preterano izražen i ne blokira ih na putu separacije i ostvarenja autonomije (*strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti*). Pored toga, adolescenti sa visokim stepenom poverenja imaju pozitivna uverenja o ljudskoj prirodi (*negativni model drugih*), i sposobni su da regulišu bes na adekvatan način u situacijama kada je ugrožen odnos sa bliskim osobama ili kada je poverenje u njih narušeno (*slaba regulacija besa*). Ovi nalazi u skladu su sa nalazima istraživanja (Mothapo, 2010; Reich, & Siegel, 2002), prema kojima je nivo poverenja adolescenta pozitivno povezan sa stepenom u kome se oseća prijatno u vezi sa intimnošću i stepenom i kvalitetom bliskosti i verbalne razmene sa roditeljima i vršnjacima, kao i negativno povezan sa stepenom zabrinutosti da će biti odbijen i napušten, sa stepenom besa i otuđenosti u odnosu sa roditeljima i vršnjacima, i sa percepcijom o nedovoljnoj osetljivosti i responzivnosti roditelja i vršnjaka na njegova emocionalna stanja. Dobijeno je da je stepen poverenja u kasnoj adolescenciji pozitivno povezan i sa postojanjem pozitivnih osećanja vezanih za rana porodična iskustva, zadovoljstvom sopstvenim detinjstvom i roditeljskim vaspitnim postupcima i aktuelnim prisustvom pozitivnih odnosa sa roditeljima (*nerazrešena porodična traumatizacija*). Pored toga, dobijeno je da je stepen poverenja adolescenta umereno negativno povezan sa sposobnošću da se vlastita i tuđa ponašanja objasne mentalnim stanjima (stavovima, namerama, osećanjima) (*kapacitet za mentalizaciju*). Ovo

je suprotno očekivanjima zasnovanim na nalazima (Luyten, & Fonagy, 2015), prema kojima se strukture koje se nalaze u osnovi kapaciteta za mentalizaciju razvijaju zahvaljujući postojanju sigurne vezanosti i predvidivih, toplih interakcija sa majkom, dakle u atmosferi pogodnoj za razvijanje poverenja. Razlog za ovakav nalaz mogao bi da se nalazi u nekoj od specifičnosti ovog razvojnog perioda, ali i u samom sadržaju stavki kojima se ispituje kapacitet za mentalizaciju. Postoji mogućnost da one nisu dovoljno osetljive da registruju složene i tanane procese od kojih se sastoji mentalizacija. Suprotno odnosu između poverenja i korišćenja spoljašnje baze sigurnosti u okviru prvog para struktura, dobijeno je da je stepen poverenja umereno negativno povezan sa prisustvom bliskih odnosa koje osoba može i ume da koristi kao bazu sigurnosti u situacijama kada su joj potrebni uteha, ohrabrenje i podrška, kao i sa minimiziranjem važnosti ovih odnosa (*korišćenje spoljašnje baze sigurnosti*). Međutim, dobijena povezanost je umerenog intenziteta, a procenat zajedničke varijanse znatno je niži u odnosu na procenat zajedničke varijanse prvog para struktura. Treća kanonička struktura upućuje na veće poverenje adolescenata koji su u manjoj meri skloni strahovanju od gubitka bliskih odnosa, imaju manje nerazrešene porodične traumatizacije, pozitivniji model drugih, bolju kontrolu besa, ali i niži kapacitet za mentalizaciju i u manjoj meri koriste spoljašnju bazu sigurnosti. Sve karakteristike osim kapaciteta za mentalizaciju i korišćenja spoljašnje baze sigurnosti, ukazivale bi na karakteristike sigurne vezanosti.

U pogledu drugog istraživačkog cilja, *dobijeno je da između obrazaca afektivne vezanosti postoje značajne i dosledne razlike u pogledu uspešnosti razrešenja kriza psihosocijalnog razvoja*. Adolescenti sigurnog obrasca vezanosti ostvarili su značajno viši stepen uspešnosti u razrešenju kriza svih ispitivanih stadijuma psihosocijalnog razvoja u odnosu na adolescente sa nesigurnim obrascima vezanosti. Ovaj nalaz potkrepljuje tezu prema kojoj sigurna afektivna vezanost predstavlja jedan od temelja uspešne adaptacije i razvoja, dok nesigurna vezanost dovodi do različitih vrsta teškoća u prevazilaženju zadataka i izazova, i u skladu je sa rezultatima prethodnih istraživanja prema kojima osobe sa sigurnom organizacijom afektivne vezanosti, u poređenju sa osobama sa nesigurnom organizacijom, pokazuju viši stepen poverenja u bliskim odnosima, imaju više samopouzdanja, više veruju u sopstvene moći da utiču na svet oko sebe i ostvaruju ciljeve putem sopstvenog truda, imaju pozitivnija iskustva i uverenja o ljubavi, poseduju veći stepen empatije, kao i razvijenije socijalne kompetencije (Bartholomew, & Horowitz, 1991; Hazan, & Shaver, 1987; Prior & Glaser, 2006, prema Sroufe et al., 1983; Weinfield et al., 2008). Date karakteristike prema osnivaču teorije psihosocijalnog razvoja predstavljaju osnov na kome se zasniva razvoj psihosocijalnih vrlina nade, vere, volje, svrhovitosti, kompetentnosti, odanosti i privrženosti, koje se javljaju kao produkt uspešnog razrešenja kriza psihosocijalnog razvoja (Erikson, 2008). Ovaj rezultat potkrepljuje i nalaze prethodnih istraživanja (Benson

et al., 1992; Hoegh, & Bourgeois, 2002; Lapsley et al., 1990; Mothapo, 2010; Reich, & Siegel, 2002), prema kojima su sigurno vezani adolescenti uspješniji u razrešenju kriza psihosocijalnog razvoja u poređenju sa nesigurno vezanima. Drugim rečima, može se zaključiti da je siguran obrazac afektivne vezanosti značajan prediktor boljeg socijalnog i emotivnog funkcionisanja (Hazan & Shaver, 1987; Krstić, 2007). Izuzetak iz ove pravilnosti predstavlja nalazi o nepostojanju statistički značajnih razlika između adolescenata sa sigurnom i adolescenata sa odbacujućom organizacijom afektivne vezanosti na subskali autonomija-stid i sumnja. S obzirom na to da odbacujuće vezane osobe izrazito vrednuju sopstvenu nezavisnost i autonomiju i negiraju svaku vrstu zavisnosti (Bartholomew, & Horowitz, 1991), dobijeni rezultat može se razumeti u svetlu potrebe odbacujuće vezanih adolescenata da naglase, pa možda i precene sopstvenu autonomiju. Pored toga treba imati u vidu da je subskala autonomija-stid i sumnja ostvarila nisku diskriminativnu moć na našem uzorku.

Adolecenti sa odbacujućim obrascem vezanosti su, u odnosu na preokupirane, ostvarili značajno više rezultate na subskalama autonomija-stid i sumnja, inicijativa-krivica i identitet-konfuzija uloga. Dobijeni nalazi u skladu su sa očekivanjima baziranim na teorijskim pretpostavkama četvorokategorijalnog modela i empirijskim proverama modela (Bartholomew, & Horowitz, 1991), prema kojima odbacujuće vezani pojedinci imaju visoko samopouzdanje i pozitivno vrednuju sebe, dok preokupirano vezane pojedince odlikuje izrazito negativno vrednovanje sebe i nisko samopouzdanje, karakteristično i za neuspešno razrešenje zadataka autonomije, inicijative i identiteta (Craig-Bray & Adams, 1988). Suprotno očekivanjima, odbacujuće vezani adolescenti su u odnosu na preokupirano vezane ostvarili više skorove na subskali poverenje-nepoverenje, dok se razlike na subskalama intimnost-izolacija i marljivost-inferiornost nisu pokazale statistički značajnim. S obzirom na to da preokupirano vezane adolescente u našem uzorku odlikuje negativan model drugih, a odbacujuće vezane adolescente pozitivan model drugih, što je suprotno teorijskim pretpostavkama modela na kojem je zasnovana hipoteza (Bartholomew, & Horowitz, 1991), viši nivo poverenja kod odbacujuće vezanih ispitanika i izostajanje statistički značajnih razlika na subskali intimnost-izolacija može se objasniti dobijenim karakteristikama obrazaca vezanosti na našem uzorku. Kada je reč o subskali marljivost-inferiornost, razlog nepostojanja statistički značajnih razlika između preokupiranih i odbacujućih ispitanika može biti njena slabija diskriminativna moć na našem uzorku.

Bojažljivo vezani adolescenti ostvarili su dosledno i značajno nižu uspešnost u razrešenju kriza svih ispitivanih stadijuma psihosocijalnog razvoja u odnosu na ispitanike koji su sigurno vezani, što je u skladu sa rezultatima prethodno navedenih istraživanja (Benson et al., 1992; Hoegh & Bourgeois, 2002; Lapsley et al., 1990; Mothapo, 2010; Reich & Siegel, 2002), prema

kojima je viša izraženost nesigurnih obrazaca vezanosti povezana sa nižom uspešnošću razrešenja kriza psihosocijalnog razvoja. Bojažljivo vezani adolescenti su, u poređenju sa odbacujuće vezanima, ostvarili značajno niže rezultate u razrešenju krize poverenje-nepoverenje. Ovo je u skladu sa nalazima prema kojima kod pojedinaca sa bojažljivim obrascem vezanosti postoji istorija zlostavljanja i ozbiljnog zanemarivanja od strane roditelja (Holmes, 1993, prema Stern 1985), kao i nalazima (Bartholomew, & Horowitz, 1991), prema kojima postoji pozitivna povezanost između izraženosti bojažljivog obrasca vezanosti i tendencije osobe da bude iskorišćena od strane drugih. Nisu se pojavile značajne razlike u uspešnosti razrešenja kriza inicijativa-krivica, marljivost-inferiornost i intimnost-izolacija između bojažljivih adolescenata sa jedne strane i preokupiranih i odbacujućih adolescenata sa druge strane. Pored toga, bojažljivi su u poređenju sa preokupiranima bili podjednako uspešni u razrešenju krize poverenje-nepoverenje, a kada je reč o uspešnosti razrešenja kriza autonomija-stid i sumnja i identitet-konfuzija uloga, bojažljivi adolescenti bili su podjednako uspešni kao i odbacujuće vezani, te čak uspešniji od preokupirano vezanih. S obzirom na to da karakteristike bojažljive i preokupirane organizacije vezanosti na našem uzorku nisu u potpunosti u skladu sa teorijskim pretpostavkama na osnovu kojih je hipoteza formulisana (Bartholomew, & Horowitz, 1991; Hanak, 2004, 2009) pri čemu je jedna od ključnih karakteristika bojažljive organizacije, nerazrešena porodična traumatizacija, najizraženija kod adolescenata iz uzorka koji su okarakterisani kao preokupirano vezani, nepostojanje značajnih razlika u razrešenju određenih zadataka psihosocijalnog razvoja između odbacujućih i bojažljivo vezanih adolescenata može se protumačiti u svetlu ovih odstupanja. Isto važi i za uspešnije razrešenje zadataka autonomija-stid i sumnja i identitet-konfuzija uloga od strane bojažljivih adolescenata u poređenju sa preokupirano vezanim. Pored toga, nepostojanje značajnih razlika na subskalama inicijativa-krivica i marljivost-inferiornost može biti posledica nedovoljne diskriminativne moći navedenih subskala na našem uzorku.

Rezultati su takođe pokazali da je na osnovu uspešnosti razrešenja kriza psihosocijalnog razvoja u odgovarajući obrazac vezanosti moguće klasifikovati 59.4% adolescenata, uključujući 76.6% sigurnih, 57.1% preokupiranih, 56.6% odbacujućih i 41.3% bojažljivih, što je znatno bolje od predviđanja na osnovu slučaja. Ovaj nalaz je u skladu sa prethodno pomenutim nalazima istraživanja prema kojima između mera psihosocijalnog razvoja i afektivne vezanosti postoji povezanost (Benson et al., 1992; Hoegh, & Bourgeois, 2002; Lapsley et al., 1990; Mothapo, 2010; Reich, & Siegel, 2002; Weinfield et al., 2008). U našem istraživanju izdvojila su se dva faktora psihosocijalnog razvoja koja su se pokazala značajnim za predviđanje organizacije afektivne vezanosti na uzrastu kasne adolescencije. Na prvom faktoru, koji govori o generalnoj psihosocijalnoj zrelosti pojedinca, sigurno vezani adolescentisu u poređenju sa nesigurno vezanim adolescentima ostvarili značajno i dosledno više skorove.

Ovo govori o tome da sigurno vezani adolescent imaju viši nivo samopouzdanja i više veruju u vlastitu kompetentnost, skloniji su da grade odnose na poverenju, pokazuju viši stepen brige, ljubavi i poštovanja prema bliskim osobama i imaju prijatnija osećanja u vezi sa bliskim odnosima. Dobijeni nalaz u skladu je sa prethodno spomenutim rezultatima istraživanja (Bartholomew, & Horowitz, 1991; Hazan, & Shaver, 1987; Prior & Glaser, 2006; Weinfield et al., 2008). Nasuprot tome, preokupirano vezani adolescenti ostvairali su najniži skor na faktoru generalne psihosocijalne zrelosti. Ovaj nalaz je u suprotnosti sa teorijskim pretpostavkama prema kojima se u osnovi bojažljivog obrasca vezanosti nalazi istorija ranog zlostavljanja i zanemarivanja od strane figura vezanosti, zbog čega je očekivano da bojažljivo vezani adolescenti ostvare najniži stepen generalne psihosocijalne zrelosti. Međutim, ovaj nalaz se može razumeti u svetlu prethodno spomenutih razlika između bojažljivo i preokupirano vezanih adolescenata u našem uzorku u pogledu nerazrešene porodične traumatizacije. Kada je reč o drugom faktoru koji govori o prisustvu preterane i neodgovarajuće krivice udružene sa nepoverenjem, preokupirano vezani adolescenti ostvarili su najviši skor, a odbacujući najniži. Na osnovu teorijskih pretpostavki četvorokategorijalnog modela, moglo je da se očekuje da će najniži skor na ovom faktoru ostvariti sigurno vezani adolescenti. Zajedničko sigurno i odbacujuće vezanim adolescentima je niska anksioznost u pogledu dobijanja podrške od strane bliskih osoba kada je potrebno (Vukčević, 2009). Moguće je da niska anksioznost u kombinaciji sa visokom inicijativom, dovodi do toga da odbacujuće vezani adolescenti postižu više skorove na datom faktoru. Pored toga, treba imati u vidu da odbacujuće vezane adolescente iz naših uzorka odlikuje prisustvo pozitivnog modela drugih što nije u skladu sa teoretskim pretpostavkama četvorokategorijalnog modela, kao i da su korelacije diskriminativne funkcije iz koje proizilazi ovaj faktor sa nivoom poverenja i inicijative blizu granice značajnosti.

Zaključak

Glavni doprinos ovog istraživanja jeste sagledavanje koncepta psihosocijalnog razvoja u u kontekstu afektivne vezanosti. Dobijeni rezultati se mogu protumačiti kao dokaz postojanja značajne povezanosti između organizacije vezanosti i uspešnosti u razrešenju kriza psihosocijalnog razvoja, pri čemu sigurna afektivna vezanost predstavlja značajan činilac uspešnog psihosocijalnog razvoja. Ovo je u skladu sa shvatanjem prema kome se psihosocijalni razvoj pojedinca odvija unutar recipročnih interakcija između individue i društva, odnosno sa shvatanjem prema kome pojedinac predstavlja neodvojivi deo okoline koja ga okružuje (Erikson, 2008). Istraživanje je pokazalo da kod adolescenata sa nesigurnim obrascima afektivne vezanosti, a posebno kod preokupirano i bojažljivo vezanih, postoji povećan rizik za prisustvo problema i teškoća u prevazilaženju kriza psihosocijalnog razvo-

ja. U skladu sa tim, neophodno je adolescentima sa nesigurnim obrascima vezanosti obezbediti dodatni vid podrške i pomoći u suočavanju sa krizama psihosocijalnog razvoja. S obzirom na visok potencijal koji period adolescencije poseduje za pronalaženje adekvatnijih rešenja kriza iz prethodnih stadijuma razvoja, kao i na postojanje povećanog rizika od dezintegracije tokom adolescencije, smatramo da bi bilo plodotvorno da se dodatna pomoć pojedincima pruži baš tokom suočavanja sa mnogobrojnim zadacima adolescencije. S obzirom na to da je pokazano da određena iskustva, poput psihoterapije, mogu da dovedu do promene obrasca vezanosti (Hamilton, 2000; Holmes, 1993; Travis et al., 2001), smatramo da bi psihoterapijske intervencije, između ostalog, ostvarile dobre rezultate i na planu unapređenja psihosocijalne zrelosti adolescenata.

Ograničenja i preporuke

Usled odstupanja od teorijskih pretpostavki četvorokategorijalnog modela, treba biti oprezan prilikom generalizacije dobijenih rezultata. Pored toga, s obzirom na to da su istraživanja koja su ispitivala odnos između psihosocijalnog razvoja i afektivne vezanosti koristila drugačije mere, istraživački izazov je i poređenje rezultata sa nalazima prethodnih studija. Još jedno od ograničenja ove studije je upotreba mera samoprocene, koja ostavlja mogućnost namernog iskrivljenja odgovora, kao i pristrasnosti u proceni ispitivanih konstrukata, što može stvoriti veštačku povezanost. Na primer, postoji mogućnost da se kod adolescenata sa odbacujućim obrascem afektivne vezanosti ispolji pristrasnost u vidu precenjivanja stepena razvijenosti vlastite autonomije, inicijative i identiteta. Stoga bi bilo korisno da se validnost rezultata dobijenih samoprocenom ispita poređenjem sa procenama koje će se dobiti od strane roditelja i vršnjaka. Iako je uzrast bio uključen u istraživanje kao medijatorska varijabla, pri čemu se nije pokazao značajnim, da bi se ispitao efekat uzrasta na odnos između psihosocijalnog razvoja i afektivne vezanosti, neophodno je sprovesti longitudinalno istraživanje, koje bi dalo značajan doprinos i u utvrđivanju specifičnosti odnosa između psihosocijalnog razvoja i afektivne vezanosti na uzrastu kasne adolescencije. S obzirom na to naučna građa manjka studijama odnosa između psihosocijalnog razvoja i afektivne vezanosti u periodu detinjstva i nakon perioda adolescencije, bilo bi od značaja da se u budućim istraživanjima pažnja posveti i ovim periodima životnog ciklusa. Preporuka je da se u narednim istraživanjima kao varijable uključe i osobine ličnosti, postojanje psiholoških problema i poremećaja i roditeljski stilovi kojima su pojedinci bili izloženi. Na taj način bi bilo moguće ispitati i efekat ovih karakteristika na odnos psihosocijalnog razvoja i afektivne vezanosti.

Literatura

- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469–480.
- Allen, J. P., & Land, D. (1999). Attachment in adolescence. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (pp. 319–335). New York, NY, US: Guilford Press.
- Allen, J. P., Moore, C., Kuperminc, G., & Bell, K. (1998). Attachment and adolescent psychosocial functioning. *Child Development*, 69(5), 1406–1419.
- Bartholomew, K., & Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(2), 226–244.
- Bartholomew, K., & Shaver, P. R. (1998). Methods of assessing adult attachment: Do they converge? U J. A. Simpson & W. S. Rholes (Eds.), *Attachment theory and close relationships* (pp. 25–45). New York, NY, US: Guilford Press.
- Batra, S. (2013). The psychosocial development of children: Implications for education and society — Erik Erikson in context. *Contemporary Education Dialogue*, 10(2), 249–278.
- Benson, M. J., Harris, P. B., & Rogers, C. S. (1992). Identity consequences of attachment to mothers and fathers among late adolescents. *Journal of Research on Adolescence*, 2(3), 187–204.
- Craig-Bray, L., & Adams, G. R. (1988). Identity formation and social relations during late adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 17(2), 173–187.
- Curtis, A. C. (2015). Defining adolescence. *Journal of Adolescent and Family Health*, 7(2), 1–39.
- Darling-Fisher, C. S., & Leidy, N. K. (1988). Measuring Eriksonian development in the adult: The Modified Erikson psychosocial stage inventory. *Psychological Reports*, 62, 747–754.
- Darling-Fisher, C. S. (2018). Application of the Modified Erikson psychosocial stage inventory: 25 years in review. *Western Journal of Nursing Research*, 00(0), 1–28.
- Dosković, M. (2015). Afektivna vezanost studenata različitog profesionalnog izbora. *Godišnjak za psihologiju*, 12(14), 21–34.
- Doyle, A. B., & Moretti, M. (2000). *Attachment to parents and adjustment in adolescence*. Ontario, Health Canada: Childhood and Youth Division.
- Edmondson, B. M. (1998). *The interrelationship of the Eriksonian psychosocial stages and the relationship of psychosocial attributes to ego identity development in late adolescents*. Doctoral dissertation, George Washington University, Washington.
- Erikson, E. (2008). *Identitet i životni ciklus*. (N. Dragojević & N. Hanak, Trans.). Beograd: Zavod za udžbenike.
- Griffin, D. W., & Bartholomew, K. (1994). Models of the self and other: Fundamental dimensions underlying measures of adult attachment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(3), 430–445.
- Hamilton, C. (2000). Continuity and discontinuity of attachment from infancy through adolescence. *Child Development*, 71, 690–694.

- Hanak, N. (2004). Konstruisanje novog instrumenta za procenu afektivnog vezivanja kod adolescenata i odraslih, *Psihologija*, 37(1), 123–142.
- Hanak, N. (2009). *Činioci koji utičuna emocionalnu vezanost trudnica za fetus*. Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Beograd.
- Hazan, C., & Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), 511–524.
- Hoegh, D. G., & Bourgeois, M. J. (2002). Prelude and postlude to the self: Correlates of achieved identity. *Youth & Society*, 33(4), 573–594.
- Holmes, J. (1993). Attachment Theory: A Biological Basis for Psychotherapy? *British Journal of Psychiatry*, 163 (04), 430–438.
- Krstić, K. (2007). Afektivno vezivanje: razvojno-psihološka perspektiva. U N. Hanak, & A. Dimitrijević (Ur.), *Afektivno vezivanje: Teorija, istraživanja, psihoterapija* (pp.117–133). Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Lapsley, D. K., Rice, K. G., & FitzGerald, D. P. (1990). Adolescent attachment, identity, and adjustment to college: Implications for the continuity of adaptation hypothesis. *Journal of Counseling & Development*, 68(5), 561–565.
- Luyten, P., & Fonagy, P. (2015). The neurobiology of mentalizing. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 6(4), 366–379.
- Minić, Lj. J. (2010). Adolescencija – Kriza zdrave ličnosti. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta*. 15, 347–359.
- Mothapo, R. (2010). Attachment and identity development amongst early and middle adolescents. *Journal of University of Limpopo*, 112–128.
- Pedović, I. (2011). Afektivna vezanost i socijalna samoefikasnost. *Godišnjak za psihologiju*, 7(9), 261–280.
- Pittman, J. F., Keiley, M. K., Kerpelman, J. L., & Vaughn, B. E. (2011). Attachment, identity, and intimacy: Parallels between Bowlby's and Erikson's paradigms. *Journal of Family Theory & Review*, 3(1), 32–46.
- Prior, V., & Glaser, D. (2006). *Understanding attachment and attachment disorders: Theory, evidence & practice*. London & Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Reich, W., & Siegel, H. I. (2002). Attachment, ego–identity development and exploratory interest in university students. *Asian Journal of Social Psychology*, 5(2), 125–134.
- Rosenthal, D. A., Gurney, R. M., & Moore, S. M. (1981). From trust to intimacy: A new inventory for examining Erikson's stages of psychosocial development. *Journal of Youth and Adolescence*, 10(6), 525–537.
- Stevanović-Stanojević, T. Z. (2011). *Afektivna vezanost: Razvoj, modaliteti i procena*. Niš: Filozofski fakultet u Nišu.
- Stevanović-Stanojević, T. Z. (2006). Partnerska afektivna vezanost i vaspitni stilovi. *Godišnjak za psihologiju*, 4(4–5), 71–90.
- Travis, L. A., Bliwise, N. G., Binder, J. L., & Moyer, L. H. (2001) Changes in clients' attachment styles over the course of time-limited dynamic psychotherapy. *Psychotherapy Theory & Practice*, 38(2), 149–159.
- Vlajković, J. (2005). *Životne krize: Prevencija i prevazilaženje*. Beograd: Žarko Albulj.

- Vranješević, J. (2003). O adolescenciji. U J. Vranješević, Z. Trikić, D. Koruga, S. Vido-
vić & V. Dejanović (Eds), *Vršnjačka medijacija– Priručnik za voditelje radionica
iz oblasti obrazovanja za veštine medijacije*. (pp. 1–15). Beograd: Kinderberg and
GTZ. *Godišnjak za psihologiju*, 6(8), 95–112.
- Vukčević, B. (2009). Obrasci afektivne vezanosti i formalno-operacionalno mišljenje.
Godišnjak za psihologiju, 6(8), 95–112.
- Waterman, A. S. (1982). Identity development from adolescence to adulthood: An
extension of theory and a review of research. *Developmental Psychology*, 18(3),
341–358
- Waters, E., & Sroufe, L. A. (1983). Social competence as a developmental construct.
Developmental Review, 3(1), 79–97.
- Weinfeld, N. S., Sroufe, L. A., Egeland, B., & Carlson, E. (2008). Individual differen-
ces in infant-caregiver attachment: Conceptual and empirical aspects of security.
U J. Cassidy & Shaver, P. R. (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research
and clinical applications* (2nd ed., pp. 78–101). New York: The Guilford Press.

DATUM PRIJEMA RADA: 22.12.2019.

DATUM PRIHVATANJA RADA: 08.12.2020.

Psychosocial development and attachment in late adolescence

Aleksandra Lelek, Tamara Klikovac

Department of Psychology, Faculty of Philosophy, University of Belgrade

The study deals with the relationship between psychosocial development and attachment in late adolescence. The aim is to examine the relationship between the success in resolving the crises of psychosocial development and attachment dimensions and to investigate the differences between attachment styles with respect to the success in resolving the crises of psychosocial development. The Questionnaire for Attachment Assessment, II revision (UPIPAV-R) and The Modified Erikson Psychosocial Stage Inventory (MEPSI) were applied on the sample of 212 students (aged 20–26) of faculties and colleges situated in Belgrade. The results indicate that there is a significant relationship between attachment dimensions and the success in resolving tasks of psychosocial development, with three significantly connected pairs of structures between two sets of variables. The securely attached adolescents were significantly and consistently more successful in resolving the crises of psychosocial development in comparison with the insecurely attached adolescents. They also showed a higher level of general psychosocial maturity. Significant differences in resolving the crises of psychosocial development were obtained between adolescents with different forms of insecure attachment. Based on the success in resolving the crises of psychosocial development, 59.4% of respondents were classified in the original attachment group, including: 76.6% with secure attachment, 57.1% with preoccupied, 56.6% with dismissing and 41.3% with fearful attachment.

Key words: attachment, psychosocial development, adolescence

Prilog

Tabela A1
Struktura uzorka

Varijable		Učestalost
Pol	Muški	46.7%
	Ženski	53.3%
Vrsta studija	Društveno– humanističke nauke	47.2%
	Prirodno-matematičke nauke	52.8%
Mesto porekla	Gradsko naselje	81.6%
	Seosko naselje	18.4%
Zaposlenost	Nezaposlen	77.4%
	Zaposlen	22.6%
Obrazovni nivo majke	Osnovna škola	5.2%
	Srednja škola	45.8%
	Viša škola	10.4%
	Fakultet ili visoka škola	29.7%
	Magisterijum/doktorat/specijalizacija	9.0%
Zaposlenost majke	Zaposlena	69.0%
	Nezaposlena	31.0%
Obrazovni nivo oca	Osnovna škola	3.3%
	Srednja škola	50.0%
	Viša škola	14.2%
	Fakultet ili visoka škola	26.9%
	Magisterijum/doktorat/specijalizacija	5.7%
Zaposlenost oca	Zaposlen	72.3%
	Nezaposlen	27.7%
Ukupni mesečni prihodi članova porodice	Manji od 50.000 din	18.4%
	Od 50.000 do 100.000 din	47.2%
	Od 100.000 do 150.000 din	20.8%
	Preko 150.000 din	13.7%
Broj članova domaćinstva	Dva člana	3.8%
	Tri člana	17.5%
	Četiri člana	50.9%
	Pet članova	18.4%
	Šest članova	6.6%
	Sedam članova	2.8%
Broj dece u porodici	Jedno dete	15.1%
	Dvoje dece	63.7%
	Troje dece	17.9%
	Četvoro ili više dece	3.3%

Tabela A2

Metrijske karakteristike skala UPIPAV-R i MEPSI na našem uzorku

Skale	AS	SD	Std. skjunis	Std. kurtosis	α
Korišćenje spoljašnje baze sigurnosti	53.20	13.24	-1.90	-1.77	.87
Strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti	42.54	15.25	-0.11	-2.12	.89
Negativan model drugih	49.16	13.28	-0.98	-1.37	.90
Negativan model selfa	35.80	14.59	3.87*	-0.44	.89
Nerazrešena porodična traumatizacija	35.70	16.16	2.46	-2.07	.90
Slaba regulacija besa	32.68	11.39	3.44*	0.87	.80
Kapacitet za mentalizaciju	53.53	11.43	-0.86	-2.21	.80
Ukupan skor na UPIPAV-R					.89
Poverenje- nepoverenje	3.20	0.64	-0.10	-1.07	.70
Autonomija- stid i sumnja	3.63	0.72	-4.48*	2.14	.83
Inicijativa nasuprot krivici	3.77	0.62	-4.03*	2.92*	.76
Marljivost- inferornosti	3.67	0.80	-3.26*	-0.02	.89
Identitet- konfuzija uloga	3.43	0.79	-2.24	-1.02	.84
Intimnost- izolacija	3.41	0.62	0.28	-0.75	.71
Ukupan skor na MEPSI	3.52	0.56	-2.50	0.54	.94

Napomena: * značajno odstupanje od normalne distribucije na nivou $p < .01$

Tabela A3

Kanonički koeficijenti i kanonički faktori varijabli afektivne vezanosti

	Kanonički koeficijenti			Kanonički faktori		
	1	2	3	1	2	3
Nerazrešena porodična traumatizacija	.117	.047	-.377	.491	-.130	-.463
Strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti	-.010	-.140	-.513	.049	-.444	-.746
Negativni model drugih	.282	.697	-.392	.500	.679	-.432
Kapacitet za mentalizaciju	-.118	.049	-.267	-.290	-.045	-.440
Negativni model selfa	.641	-.664	.222	.821	-.526	-.098
Korišćenje spoljašnje baze sigurnosti	-.367	-.315	-.266	-.638	-.403	-.523
Slaba regulacija besa	.035	-.027	-.109	.210	.118	-.357

Tabela A4

Kanonički koeficijenti i kanonički faktori varijabli psihosocijalnog razvoja

	Kanonički koeficijenti			Kanonički faktori		
	1	2	3	1	2	3
Poverenje-nepoverenje	-.330	-.300	.901	-.752	-.103	.588
Autonomija-stid i sumnja	.020	.567	.690	-.678	.648	.162
Inicijativa-krivica	.025	.434	-.168	-.636	.612	-.095
Marljivost-inferiornost	-.272	-.007	-.806	-.677	.547	-.285
Identitet-konfuzija uloga	-.145	.252	.032	-.755	.528	-.054
Intimnost-izolacija	-.558	-.709	-.591	-.874	-.292	-.194

Tabela A5

Šefeov post hoc test značajnosti razlika između obrazaca afektivne vezanosti u pogledu uspešnosti razrešenja kriza pojedinačnih stadijuma psihosocijalnog razvoja

Zavisna varijabla	Obrazac vezanosti		Prosečna razlika	Standardna greška	p
<i>Poverenje-nepoverenje</i>	Odbacujući	Bojažljivi	.3368*	.10386	.016
		Sigurni	-.4163*	.09572	.000
		Preokupirani	.5786*	.10214	.000
	Bojažljivi	Sigurni	-.7531*	.09963	.000
		Preokupirani	.2418	.10581	.160
		Sigurni	Preokupirani	-.9950	.09783
<i>Autonomija-stid i sumnja</i>	Odbacujući	Bojažljivi	.2121*	.12981	.447
		Sigurni	-.2996*	.11963	.103
		Preokupirani	.6003*	.12766	.000
	Bojažljivi	Sigurni	-.5116*	.12451	.001
		Preokupirani	.3883*	.13224	.037
		Sigurni	Preokupirani	.8999*	.12228
<i>Inicijativa-krivica</i>	Odbacujući	Bojažljivi	.0418	.11737	.988
		Sigurni	-.3102*	.110817	.044
		Preokupirani	.3353*	.11543	.040
	Bojažljivi	Sigurni	-.3520*	.11258	.023
		Preokupirani	.2934	.11957	.114
		Sigurni	Preokupirani	.6455*	.11056
<i>Marljivost-inferiornost</i>	Odbacujući	Bojažljivi	.0025	.14751	1.000
		Sigurni	-.6000*	.13596	.000
		Preokupirani	.2588	.14508	.367
	Bojažljivi	Sigurni	-.6025*	.14150	.001
		Preokupirani	.2563	.15029	.408
		Sigurni	Preokupirani	.8588*	.13896
<i>Identitet-konfuzija uloga</i>	Odbacujući	Bojažljivi	-.0202	.13856	.999
		Sigurni	-.6075*	.12770	.000
		Preokupirani	.4370*	.13627	.018
	Bojažljivi	Sigurni	-.5873*	.13291	.000
		Preokupirani	.4572*	.14116	.016
		Sigurni	Preokupirani	1.0445*	.13052
<i>Intimnost-izolacija</i>	Odbacujući	Bojažljivi	.0754	.10489	.915
		Sigurni	-.7061*	.09667	.000
		Preokupirani	.0046	.10316	1.000
	Bojažljivi	Sigurni	-.7815*	.10061	.000
		Preokupirani	-.0708	.10686	.932
		Sigurni	Preokupirani	.7107*	.09881

Napomena: * značajno na nivou $p < 0.05$